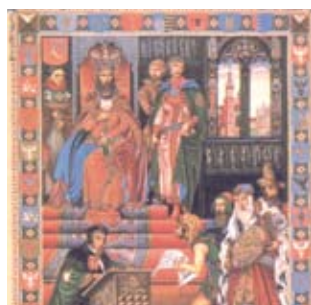


Pracovný zošit 1

Židia v Európe do roku 1945

Vzdelávacie materiály o histórii židov a antisemitizmu v Európe

Anne Frank House, OSCE/ODIHR



1 Židovské?

Židia prispeli k rozvoju rôznych aspektov európskej kultúry. Ich tunajšia prítomnosť má svoju dlhú históriu. Rovnako dlhá je aj história nenávisti voči židom. Iný názov pre túto nenávisť je „antisemitizmus“. Najprv si však povedzme, čo znamená, ak má niečo prívlastok „židovské“.

Podľa náboženských pravidiel, židom alebo židovkou je ten alebo tá, kto má židovskú matku. Niektorí ľudia zase veria, že židom môže byť človek aj vtedy, ak je židovského pôvodu len otec. Podľa iných sa človek môže židom stať počas života, ale v tom prípade sa musí veľa učiť o židovských posvätných knihách, Tóre a Talmude.

Príčiny, prečo sa ľudia hlásia k židovským koreňom, sa líšia. Zbožní židia dôsledne dodržiavajú pravidlá svojej viery. Iní židia ich nedodržiavajú tak striktné, ale cítia spätosť s ostatnými kvôli spoločnej histórii ich predkov. Oslavujú židovské sviatky či príležitostne navštívia synagógu – budovu, v ktorej sa modlia.



Ester 21 rokov, Košice, Slovensko
Starí rodičia: zo Slovenska
♥ cestovanie, tanec

„Byť židovkou? Pre mňa sú to zvyky a tradície, trochu odlišná kultúra od majoritnej. Neviditeľné puto a pocit spolupatričnosti s ostatnými židmi. Byť židovkou pre mňa znamená byť rovnakou ako ostatní, a predsa trošku odlišnou.“



Igor 15 rokov, Kyjev, Ukrajina
Starí rodičia: Rusí, Ukrajinci, Židia, Tatári
♥ počítače a najlepší priatelia

„Byť židom? Od môjho detstva viem, že môj otec je žid, mama je Tatárka, ale všetci sa považujeme za Ukrajincov, lebo žijeme na Ukrajine. Teraz viem, že svet je rôznorodý a žijú v ňom ľudia rôznych národností. Židovstvo pre mňa znamená veľmi zaujímavú históriu, ktorá bola častokrát nanešťastie tragická. Som pyšný, že môj otec je žid a s hrdosťou to hovorím aj všetkým mojim kamarátom.“

Tvoja vizitka

Vyplňte si svoju vlastnú vizitku.

Meno

Miesto narodenia

Miesto bydliska

Moji starí rodičia pochádzajú z

1

2

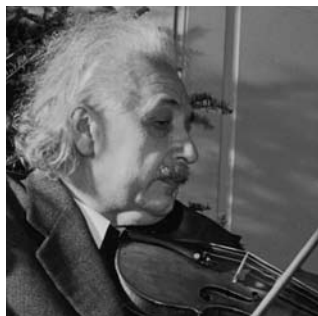
3

4

Ja ♥

Toto náboženstvo, táto viera alebo kultúra na mňa najviac zapôsobili

Najdôležitejšie veci v mojom živote sú



„Ak sa moja teória relativity ukáže ako správna, Nemecko povie, že som Nemec a Francúzsko ma bude považovať za občana celého sveta. Ale ak sa moja teória ukáže ako nesprávna, Francúzsko povie, že som Nemec a Nemecko ma nazve židom.“ **Albert Einstein, fyzik (1879–1955)**



„Milujem herectvo, ale nemám rada to všetko ostatné, čo sa s tým spája: záujem o celebrity, médiá, internet... teda všetko, vďaka čomu sa vaša identita prelína s tým, ako vás vnímajú ostatní.“ **Nicole Kidman, herečka**



„Byť za jedno s ostatnými je úžasné. Ale vážiť si inakosť je snáď ešte úžasnejšie.“ **Bono Vox, spevák írskej skupiny U2**

Úlohy

1 Kto rozhoduje o tom, kým sme?

Prečítajte si nasledujúce výroky o identite a odpovedzte na otázky.

a Ktorý výrok vás najviac zaujal? Vysvetlite prečo.

b Oplyvňuje vás to, ako vás vnímajú ostatní?

Áno, pretože

Nie, pretože



Študenti zo Spišskej Novej Vsi, ktorí v rámci projektu Stratení susedia pátrajú po osudoch židovských obyvateľov vo svojom meste.

2 Vaši starí rodičia

a. Urobte si v triede zoznam miest, kde sa narodili vaši starí rodičia. Zakreslite si ich na mapu.

b. Predstavte si, že vaši starí rodičia pochádzajú z inej krajiny. Napíšte jednu výhodu a jednu nevýhodu presťahovania sa do inej krajiny.

c. Uvedte dôvody, prečo ľudia dnes opúšťajú svoje krajiny.

2 Prečo sú židia rozptýlení po celom svete?

Judaizmus vznikol pred viac ako tromi tisícročiami na území dnešného Izraela. Je to najstaršie monoteistické náboženstvo, keďže židia veria v jedného Boha. Vtedajší panovníci však vyhнали židov z ich pôvodnej krajiny. To bol počiatok ich rozptýlenia do mnohých ďalších krajín, vrátane Mezopotámie, Turecka a Španielska.

V roku 70 občianskeho letopočtu Rimania zničili Chrám v Jeruzaleme, ktorý bol centrom židovského života. Židia sa vzbúрили a mnohí boli zajatí. Rimania ovládli toto územie na viac ako sto rokov a židia sa rozprchlí do krajín okolo Stredozemného mora – do Turecka, Grécka a Španielska. Bol to začiatok židovskej diaspóry, teda usadenia sa židovského obyvateľstva mimo územia Svätej zeme. Slovo diaspóra je gréckeho pôvodu a znamená rozptýlenie, alebo rozšírenie sa. V stredoveku si židia v Európe vytvárali vlastné komunity a ako menšina žili obklopení kresťanským obyvateľstvom. Napriek tomu, že Ježiš Kristus bol židovského pôvodu a kresťanstvo vzniklo na základe judaizmu, kresťanská cirkev židovskú vieru odmietala. Zákony v niektorých krajinách zakazovali židom a kresťanom spolu žiť, niekde boli židia prinútení žiť v separovaných častiach miest, nazývaných getá. Niekoľkostoročná protižidovská nenávisť, sprevádzaná násilím, bola podnecovaná krivými obvineniami židov z ukrižovania Ježiša Krista, (ktorý bol v skutočnosti ukrižovaný rímskym vládarom), alebo obvinením, že židia používajú krv kresťanov pri svojich rituáloch.



Maimonides (1135–1204), známy tiež ako Mojžiš stredoveku, bol jedným z najvládnejších rabínov v židovskej histórii. Bol to filozof, ktorý rozprával i písal po arabsky aj hebrejsky. Ako mladý chlapec musel so svojou rodinou utiecť z rodnej Cordoby, aby sa vyhli nútenému konvertovaniu na islam. Rodina sa usadila v marockom meste Fez. Keďže nemohli zostať ani tam, presťahovali sa neskôr do egyptskej Káhiry, kde Maimonides pracoval ako obchodník a rabín, a dokonca sa stal aj osobným lekárom sultána. Zomrel v Egypte, ale jeho hrob sa nachádza v Izraeli. Toto je jeho pamätník v Cordobe.

Múr nárekov v Jeruzaleme je pozostatkom pôvodného chrámu, ktorý bol zničený. Dodnes sa k nemu schádzajú židia z celého sveta, aby sa tu modlili. V blízkosti stojí aj posvätné miesto moslimov – mešita El-Aksa.



Cordoba

Mnohí židia napokon skončili v Španielsku. Ich sloboda však bola aj tu obmedzovaná kresťanskými panovníkmi. Situácia sa zlepšila v roku 711, keď vládu prevzali moslimovia, ktorí na územie Španielska prišli zo severnej Afriky. Počas nasledujúcich storočí ich vlády prekvitala bohatá kultúra. V mestách vyrástli nádherné paláce. Mesto Cordoba sa stalo moderným európskym mestom s osvetlenými ulicami, mestským vodovodom a verejnými kúpeľmi. Stretávali sa tu umelci a vedci z celého sveta, moslimovia, židia i kresťania. V atmosfére tolerancie ste mohli počuť rôzne jazyky – arabčinu, hebrejčinu, latinčinu či gréčtinu. Starostlivo tu prepisovali Tóru, Bibliu i Korán.

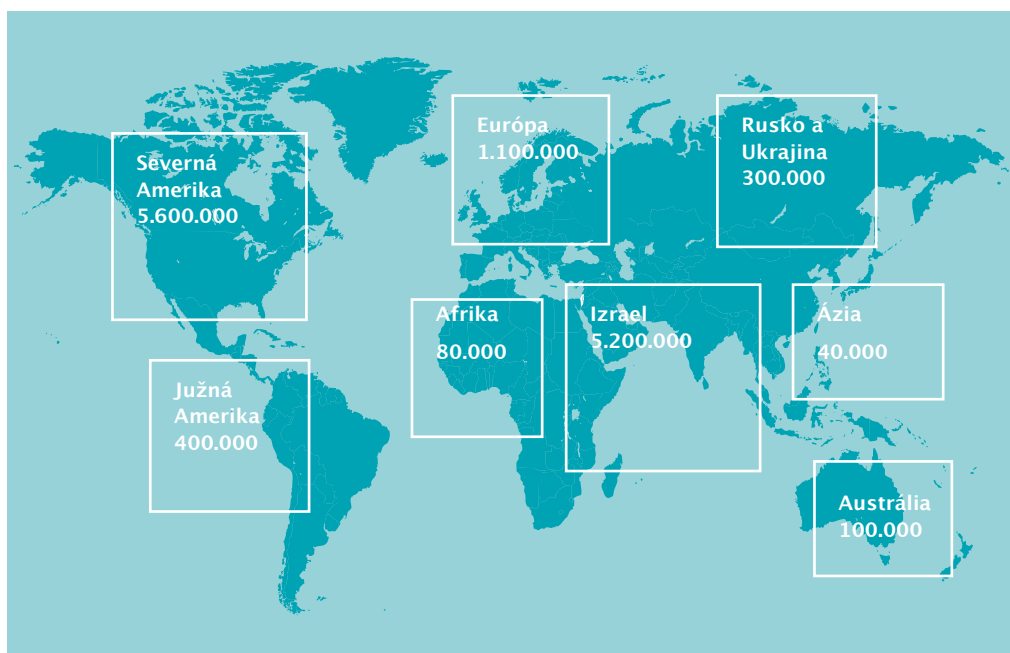
Ak človek potreboval v tom čase operáciu, Cordoba bola tým pravým miestom. Židia, moslimovia i kresťania tu žili bok po boku celé storočia, hoci nie vždy v mieri.

Po roku 1100 začali byť moslimskí panovníci menej tolerantní voči ostatným náboženstvám. Kresťanskí vládcovia postupne získavali kontrolu nad celým španielskym územím. Počas obdobia inkvizície boli židia a moslimovia prenasledovaní a nútení konvertovať na kresťanstvo, až napokon v roku 1492 museli územie Španielska opustiť, vrátane tých, ktorí predtým prijali kresťanskú vieru. Väčšina židov utiekla na územia severnej Afriky, Grécka a Turecka. Niektorí odišli na územia Talianska, Holandska alebo východnej Európy. Zo židovskej synagógy v Cordobe sa stala nemocnica a z moslimskej mešity kresťanská katedrála.

Najväčšia mešita v Európe – Mezquita, bola postavená v Cordobe, neskôr sa z nej stala katedrála. Nachádza sa v blízkosti židovskej štvrte.



Pred druhou svetovou vojnou a obdobím holokaustu žila väčšina židov v Európe. Dnes žijú židia prevažne v Izraeli a v Spojených štátoch amerických.



Úlohy

1 Cordoba v období rokov 711–1100

Toto obdobie je známe ako "Zlatý vek".

Ymenujte aspoň tri výdobytky tej doby.

2 Nepresné čísla

Mapa ukazuje počet židov žijúcich v rôznych častiach sveta.

a. Vysvetlite, prečo nie je možné zistiť presné počty.

b. Čo si myslíte, koľko židov žije dnes u nás?

c. Zistite, koľko žije na Slovensku kresťanov, moslimov, hindov a ľudí bez vyznania.

3 Diaspóra

a. Čo znamená slovo diaspóra?

b. Skúste uviesť aj iný príklad diaspóry ľudí.

3 Útek pred prenasledovaním

Začiatkom stredoveku židovské komunity v západnej a strednej Európe prekvitali. Ich členovia boli často obchodníkmi, lekármi, lekárnikmi, zaoberali sa spracovaním striebra či zlatníctvom. Tento rozvoj ukončili kresťanské križiacke vojny.

Okolo roku 1100 armády križiakov putovali naprieč Európou. Pápež podporoval ich myšlienku vyhnáť moslimov z Jeruzalema. Popritom však križiaci napádali "neveriacich" v Európe a ich hlavným cieľom nenávisť sa stali židia. Plieni a rabovali židovské osídlenia a často židov aj vraždili.

V 14. storočí zasiahol Európou čierny mor. Nikto nevedel vysvetliť, prečo tak veľa ľudí podľahlo tejto chorobe. Strach, povery a nevedomosť spôsobili, že vina bola zvalená na židov, ktorí boli vďačným objektom, pretože o nich už existovali rôzne nepravdivé mýty a stereotypy. Hoci židia boli tiež obeť moru, boli obviňovaní zo zámerného otrávenia studní a rozšírenia choroby. Mnohí boli preto upálení na hranici. Viac ako 60 židovských komunít bolo vypálených do tla. Niektorí prenasledovaní židia sa stali žobrákmi a tulákmi.

Križiacke výpravy a prenasledovanie v západnej Európe prinútilo mnohých židov utiecť na územie Poľsko-litovskej únie, kde im panovníci zaručili náboženskú, kultúrnu a dokonca aj súdnu autonómiu. V 18. storočí bola poľsko-litovská židovská komunita najpočetnejšia na svete. Náboženský a ekonomický život tam prekvital. Zároveň to však bolo obdobie svedčiacie o veľkosti tragédie židov.

V roku 1648 prebehlo povstanie Bohdana Chmelnického proti poľským feudálom na Ukrajine. Počas neho kozáci zavraždili stovky tisícok židov. Po tejto udalosti odišlo mnoho židov z Ukrajiny a usadili sa na území Slovenska.

Napriek tomu židovské komunity vo východnej Európe prežili. Po oddelení Poľska a Litvy na konci 18. storočia sa stala väčšina litovských židov súčasťou cárskeho Ruska. Museli tam žiť na vyhradených územiach a nesmeli slobodne cestovať.



V 14. storočí udelil poľský kráľ Kazimír židom práva. Mohli pracovať vo všetkých odboroch a smeli žiť hocikde v krajine.



Križiaci zabíjajú židov. Židovskí muži boli rozpoznatelní podľa klobúkov. V niektorých častiach Európy museli židia nosiť zvláštne klobúky, alebo žlté či červené označenie na odevu (hviezda, krížok). Ilustrácia z Biblie, okolo roku 1250.

Bratislava

Židia v Bratislave žili v samostatnej časti, kde si rozvíjali svoju vlastnú kultúru a spôsob života. Žili tu však pod dohľadom židovského richtára – kresťanského mešťana. Živili sa predovšetkým obchodom, od veľkoobchodu po drobný podomový predaj, alebo požičianím peňazí na úrok – často krátko aj panovníkom. Z toho vyplývala aj ich neoblíbenosť medzi kresťanským obyvateľstvom. Tá sa prejavila v niekoľkých pogromoch, alebo vo vyhnaní židov z Uhorska (1360–1368). Panovník im neskôr povolil návrat, pretože židia prispievali do kráľovskej pokladnice nemalými čiastkami peňazí. V roku 1526, po tragickej bitke proti Turkom pri Moháči, boli židia z Bratislavy vykázaní natrvalo a smeli sa sem vrátiť až po 320 rokoch. Počas tohto obdobia si však vybudovali novú štvrť v Podhradí, ktoré vtedy ešte nebolo súčasťou Bratislavy a ktoré sa stalo jedným z významných centier židovského kultúrneho života na Slovensku.



Chatam Sofer (1762–1839) bol jedným z najslávnejších židovských učencov a rabínov 19. storočia. Jeho dielo dodnes študujú ortodoxní židia. Židia z celého sveta navštevujú aj jeho hrobku v Bratislave, kde založil slávnu rabínsku vysokú školu (ješivu). Škola bola zrušená v roku 1940 – po vzniku vojnovnej Slovenskej republiky. Jej činnosť však dodnes pokračuje v Jeruzaleme.

Úlohy



V roku 1235 cisár sľúbil mier židom (vľavo), ženám a mníchom. V strednej Európe nemali právo nosiť zbrane a preto dostali zvláštnu ochranu od cisára.

1 Osobitné postavenie židov.

a. Napíšte dva príklady dokazujúce osobitné postavenie židov v stredovekej Európe.

b. Opíšte židovského muža na obrázku.

c. Prečo v niektorých častiach Európy museli židia nosiť označenie na oblečení (červený krížok, žltá hviezda), alebo zvláštny špicatý klobúk?

2 Obetný baránok

Prečítajte si text o epidémii čierneho moru.

a. Viete vysvetliť slovné spojenie „obetný baránok“?

b. Myslíte si, že aj dnes sa niektoré skupiny ľudí nachádzajú v pozícii obetných baránkov? Uved'te nejaký príklad.

c. Porozmýšľajte, prečo sa niektoré skupiny môžu stať „obetnými baránkami“.

4 Putovanie na sever

V roku 1492 boli židia vyhnaní zo Španielska. Niektorí utiekli do Portugalska, odkiaľ však o päť rokov neskôr museli tiež odísť. Dokonca ani židia, ktorí prijali kresťanstvo sa nezachránili pred vyhnaním. Mnohí z nich našli svoj nový domov v rôznych častiach Európy, či v severnej Afrike.



V roku 1650 si mohli portugalskí židia v Amsterdame postaviť svoju synagógu. Hneď vedľa si svoju synagógu postavili židia z Nemecka a z východnej Európy.

V celej Európe sa v tom čase vyskytovali povolania, ktoré židia nemohli vykonávať, pretože nesmeli byť členmi cechov – združení ľudí, ktorí vykonávajú rovnakú profesiu (stolári, pekári či krajčíri). V tom čase mohli byť ich členmi len kresťania. Židia nemohli byť do nich prijímaní, ale mohli byť lekármi, obchodníkmi, či brúsičmi diamantov. Tieto povolania totiž nemuseli mať svoje cechy.

Pre židov tu bola ešte jedna možnosť, ako sa užiť – požičiavanie peňazí. Kresťanom to bolo dlho zakazované. Preto panovníci v Španielsku, či Poľsku mali často židovských finančných poradcov. Niektorí židia sa stali veľmi bohatými, ale väčšina z nich bola len jednoduchými malými obchodníkmi. Neskôr, keď sa mohli aj kresťania živiť finančníctvom, snažili sa zbaviť židovskej konkurencie aj prostredníctvom ich obviňovania z vydierania. Medzi hlavné predsudky voči židom patria napríklad tie, že všetci židia sú bohatí, oberajú ostatných o peniaze a že sú „ťahani“ k peniazom a k zlatu.



Aj medzi židmi existovali veľké majetkové rozdiely. Len niekoľko rodín patrilo k najbohatším. Mnohí boli jednoduchými obchodníkmi.

Nedel'né trhy židov v Amsterdame boli veľmi populárne až do druhej svetovej vojny. Pohľadnica, 1908.

Amsterdam

Koncom 16. storočia bol Amsterdam populárnym miestom pre utečencov. Podobne ako iné menšiny, aj židia sa tu cítili pomerne bezpečne. Neexistovali tam getá. Vo väčšine iných európskych miest museli židia žiť segregovane. Portugalskí židia boli v Amsterdame vítaní. Zásobovali mesto produktami z Portugalska a z kolónií – cukrom, drevom, tabakom či bavlnou. Výrazne prispeli k prosperite mesta v 17. storočí. Mnoho chudobných židov z východnej Európy a Nemecka tu našlo svoje útočisko pred krutosťou vojen a pred masakrami. Boli oveľa početnejší ako židia, ktorí hovorili po portugalsky. Títo židia rozprávali jazykom jidiš, ktorého základom je nemecký jazyk, obohatený o slová z hebrejčiny a zo slovanských jazykov. Niektoré slová z jidiš prešli aj do slovenčiny, napríklad sobota, amen, mesiáš, jubileum, mešuge...

V tom čase bol Amsterdam nazývaný aj "Jeruzalemom západu". Bolo tam postavených mnoho synagóg a fungovalo niekoľko tlačiarň, ktoré produkovali knihy v hebrejčine. Napriek tomu tam ale existovali niektoré obmedzenia voči židom. Nesmeli napríklad vykonávať profesie, ktoré boli vyhradené len pre kresťanov. Až v roku 1795 obdržali židia v Amsterdame rovnaké práva ako kresťania a o rok neskôr rovnaké práva dostali aj židia v celom Holandsku. Amsterdam však zostal najdôležitejším miestom pre ich život.

Židovský cintorín v Stropkove.



Úlohy



1 Predsudky

Tento obrázok z nemeckej knihy pre deti z roku 1938 ukazuje žida sediaceho na balíku plnom peňazí pred burzou.

a. Ktorý predsudok voči židom znázorňuje táto ilustrácia?

b. Vysvetlite, ako vznikol tento predsudok

c. Prečo je to predsudok?

2 Vo vašom susedstve



Synagoga v Trenčíne

a. Ktoré budovy alebo miesta vo vašom okolí sú spojené so židovskou kultúrou? Urobte si zoznam. Nájdiť ich obrázok, odfotoť ich, alebo nakreslite.

b. Opíšte vlastnými slovami význam, alebo históriu miest, ktoré ste našli.

c. Aké symboly a detaily ste našli na synagógach a náhrobných kameňoch? Pokúste sa vypátrať, čo znamenajú.

d. Spolu s ďalšími tromi spolužiakmi vytvorte koláž z toho, čo ste našli.

5 Boj za rovnoprávnosť

Po Veľkej francúzskej revolúcii židia po prvýkrát mohli prevziať aktívnu úlohu v spoločnosti a prispieť k modernizácii Európy. Židovskí občania pomáhali formovať tvár európskych miest.

Myšlienka slobody a rovnosti hlásaná Veľkou francúzskou revolúciou sa veľmi rýchlo rozšírila po Európe. Aj židom boli udeľované rovnaké práva. Čechy už neboli výlučne len pre kresťanov. Getá boli postupne zrušené. Židia mohli konečne navštevovať univerzity. Proces zrovnoprávňovania židov s kresťanmi na Slovensku, resp. v Uhorsku, začal schválením Tolerančného patentu Jozefa II. v roku 1781 a zavŕšil ho zákon uhorského parlamentu o občianskej a náboženskej slobode v roku 1895. Židia sa pomaly a postupne stávali plnohodnotnou súčasťou spoločnosti, ale predsudky voči nim pretrvávali aj naďalej. Svetské poňatie občianstva, zdôrazňujúce práva jednotlivca, výrazne zmenilo postavenie a život židov. Napriek tomu, že židia dosiahli v mnohých krajinách formálne rovnaké práva ako ostatní občania, diskriminácia a staré predsudky voči nim nezanikli. Pseudovedecká literatúra 19. storočia propagovala a rozširovala ideu, že židia sú diabolskou rasou, ktorá chce ovládnuť svet. Okolo roku 1880 táto nenávisť dostala dokonca aj pomenovanie – antisemitizmus. Napríklad názov Antisemitské hnutie bolo pomenovaním pre nemeckú nátlakovú skupinu zameranú voči židom. Jeho nasledovníci boli proti zrovnoprávneniu židov a obviňovali ich z ekonomickej krízy, ktorá vypukla v roku 1873. Podľa ich názoru boli židia najväčšími nepriateľmi Nemcov.

V roku 1894 bol kapitán Alfred Dreyfuss súdený vo Francúzsku. Na základe falošného dôkazu bol obžalovaný, že odovzdal prísne tajné informácie o francúzskej armáde Nemeckej ríši. Počas procesu vyšlo najavo, že hlavným motívom obvinenia bol jeho židovský pôvod. Súdny proces viedol k vzostupu antisemitizmu vo Francúzsku, ale na druhej strane sa stretávame aj so skupinou intelektuálov, ktorí ho otvorene odmietali. Dva roky po Dreyfusovom odsúdení napísal francúzsky spisovateľ Emile Zola otvorený list s názvom "J'accuse" (Žalujem), ktorý viedol k obnove súdneho procesu v roku 1899. Trest bol zmiernený a v roku 1906 bol Dreyfuss plne rehabilitovaný. Tradičný antisemitizmus vo francúzskej politike úplne nevymizol, ale výrazne zoslabil.



Držiteľ Nobelovej ceny fyzik Albert Einstein (1879–1955) bol jedným z najznámejších nemeckých vedcov a osobností vôbec. Turisti navštevovali jeho prednášky na univerzite v Berlíne a dámy chodili do synagógy, keď tam hral na viole. Po tom ako aj Einsteinov život zasiahli nacistické perzekúcie, stal sa z neho otvorený kritik antisemitizmu. Tak, ako mnohí iní nemeckí intelektuáli, očakával zhoršenie politickej situácie a preto v tridsiatych rokoch utiekol zo svojej vlasti.

Levi Strauss (1829–1902), žid pochádzajúci z južného Nemecka, emigroval do USA spolu s matkou a dvoma sestrami. Podobne ako ostatní sníval, že si tam vybuduje lepší život. Jeho džínsy (levi's-ky) sa stali svetoznámymi.



Koncom 19. storočia bola hneď vedľa kresťanského Dómu Sv. Martina v Bratislave (bývalé korunovačné miesto uhorských panovníkov) postavená synagóga. Toto umiestnenie bolo výrazom pokusu o toleranciu oboch náboženstiev. Synagóga i židovská štvrť v Podhradí však museli ustúpiť výstavbe Nového mosta a boli zbúrané v roku 1967.



Imro Weiner-Kral' (1901–1978). Jeden z najoriginálnejších maliarov slovenského surrealizmu. Bol židovského pôvodu. Jeho dielo sa dostalo aj na slovenskú známku.

Medzitým, koncom 19. storočia, sa situácia židov vo východnej Európe stále viac zhoršovala. Protižidovské ťaženia prudko narástli po zavraždení ruského cára Alexandra II. v roku 1881. Židia boli z tejto udalosti obvinení a zakrátko sa proti nim začali organizovať v Rusku pravidelné „pogromy“ – útoky na ich majetok, realizované cárovými ľuďmi. Židia boli buď vyvraždení alebo vyhnaní. Presúvali sa najmä na západ. Podobne, ako tí židia, ktorí utekali na západ pred chudobou. Mnohí sa nalodili na lode smerujúce do Spojených štátov amerických. Ďalší zostali v európskych prístavoch, alebo odišli na územie Palestíny. Napokon až dva milióny židov z Ruska a východnej Európy začali v rokoch 1880 – 1917 nový život v Spojených štátoch. Mnohí židia sa zapojili do revolúcie v Rusku a do rôznych socialistických hnutí. Viedlo to však k vytvoreniu nového protižidovského stereotypu o židovskom komunizme, ktorý sa stal jedným z najsilnejších politických mýtov v 20. storočí.

Okolo roku 1900 boli v Rusku publikované antisemitsky zamerané Protokoly sionských mudrcov. Tento pamflet tvrdil, že židia plánujú prevziať nadvládu nad svetom. Protokoly boli publikované v mnohých jazykoch a stali sa veľmi populárnymi. Ich čitateľom bol aj Adolf Hitler, ktorý prevzal do svojho politického programu tieto mýty a ďalšie negatívne tvrdenia o židoch. Keď Hitler v roku 1933 prebral vládu v Nemecku, okamžite začal uplatňovať svoj protižidovský program.



Viedenský novinár Theodor Herzl počul o ľuďoch dožadujúcich sa "smrti židom" počas Dreyfusovej aféry. Herzl bol židovského pôvodu, ale nebol nábožensky založený. Veril, že židia by mali mať svoj vlastný štát. Táto myšlienka sa stala cieľom sionistického hnutia. Prvá konferencia stúpcov sionizmu sa konala v Bazileji v roku 1897.



Úlohy



1 Rovnoprávnosť

a. Uved'te príklad, ako židia bojovali za zrovnoprávnenie.

b. Uved'te príklad, ako nežidia bojovali proti antisemitizmu.

2 Protokoly sionských mudrcov

Protokoly boli publikované v mnohých jazykoch. V roku 1920 ich v USA publikoval výrobca áut a obchodný magnát Henry Ford. Ich titul bol: Medzinárodné židovstvo: Najväčší svetový problém, spracované podľa Protokolov sionských mudrcov.

Pozrite sa na obálku francúzskej knihy. "Le Péril Juif" – v preklade "Židovské nebezpečenstvo".

a. Čo je zobrazené na obrázku?

b. Čo chcel autor ilustrácie svojou kresbou povedať?

c. Táto kresba je antisemitská, pretože

6 Holokaust

Počas druhej svetovej vojny (1939–1945) nemeckí nacisti napadli veľkú časť Európy. Po vypuknutí vojny dosiahol antisemitizmus novú úroveň. Oficiálna politika nemeckej vlády smerovala už od roku 1933 k vylúčeniu židov z bežného života a k perzekúciám.

Keď v roku 1933 Hitler prevzal vládu, židia boli okamžite konfrontovaní s diskrimináciou a násilím. V roku 1935 boli prijaté rasové Norimberské zákony. Židia už nesmeli byť nemeckými občanmi, nesmeli uzatvárať sobáš s nežidmi, ich pasy boli označené písmenom J (z nemeckého slova Jude – žid), museli byť označení žltou tzv. židovskou hviezdou na odevu a museli bývať na vyčlenených miestach. Postupne boli izolovaní od zvyšku populácie. Podobný osud postihol počas vojny aj židov žijúcich na územiach okupovaných Nemeckom.

V roku 1941 nemecká armáda napadla Sovietsky zväz, čím začalo masové zabíjanie židovskej populácie počas vojny. Nacisti začali realizovať tzv. konečné riešenie židovskej otázky. Za menej ako šesť mesiacov tzv. Einsatzgruppen v spolupráci s miestnymi kolaborantmi zavraždili viac ako 700 tisíc židov. Židia boli odvlčení z miest a dedín a postrieľaní v lesoch, pri židovských cintorínoch a na iných miestach.

V západoukrajinskom meste Babí Jar bolo počas dvoch dní zavraždených 33.771 židov z Kyjeva.

Politické špičky nemeckej nacistickej vlády sa zišli v roku 1942 na konferencii vo Wansee, pri Berlíne. Preberali spôsoby ako systematicky vyhubiť všetkých židov v Európe. Na okupovaných územiach sa začalo s deportáciami židov do rôznych vyhladzovacích táborov.

Počas druhej svetovej vojny bolo zavraždených celkovo šesť miliónov židovských mužov, žien a detí. Toto masové vraždenie sa označuje ako holokaust, čo v gréčtine znamená “zápalnú obeť” a v prenesenom zmysle “zničenie ohňom”. Hebrejské slovo pre túto tragédiu je “šoa” (úplná záhuba, zničenie).

Po vojne sa niektorí židia snažili vybudovať si nový život v pôvodnej vlasti. Ťaživé spomienky, strata rodiny i majetku a obavy však spôsobili, že mnohí radšej opustili Európu a odišli žiť do Ameriky, alebo do Palestíny (vtedy ešte pod britskou správou).



Deportačný deň v Stropkove (1942). Čakanie na transport.





Viac ako jeden milión židov bolo pripravených o život vo vyhladzovacom tábore Auschwitz, ktorý sa nachádzal na území okupovaného Poľska. Prevažná väčšina obetí (až 90%) bola židovského pôvodu a pochádzala z rôznych kútov Európy.

Slovenská republika

Nezávislá Slovenská republika (1939–45) bola vyhlásená pod nátlakom nacistickej nemeckej Ríše. Katolícky kňaz Jozef Tiso – prezident a predseda vládnucej politickej strany HSĽS, zaviedol autoritársky politický režim.

Život na Slovensku sa zdal byť pokojný. Ekonomický aj kultúrny život relatívne prekvitali, ale situácia menších bola tragická. Vládne nariadenia a zákony postupne vylučovali Čechov, Rómov a židov z verejného života. Židom bol zhabaný majetok a väčšina z nich bola deportovaná do nacistických táborov v Nemecku, Poľsku a na Ukrajine, kde boli vraždení. V roku 1942 bolo Slovensko jedinou krajinou v Európe, ktorá z vlastnej iniciatívy a vlastnými prostriedkami deportovala takmer 58-tisíc židov – čo boli takmer 2/3 celkovej židovskej populácie na Slovensku. Po potlačení Slovenského národného povstania (1944), ktorého cieľom bolo zvrhnutie nacistického režimu, bola krajina okupovaná nemeckou armádou. Nemci vyviezli do koncentračných a vyhladzovacích táborov ďalších 13-tisíc židov. Približne 10 až 15-tisíc židov vojnu prežilo. Buď dostatočne včas opustili krajinu alebo im pomohlo prežiť majoritné obyvateľstvo. Diskriminačná politika bola namierená aj proti Rómom. Mladí muži museli ťažko manuálne pracovať v pracovných táboroch na Slovensku. Rómovia z južných území, ktoré po arbitáži pripadli Maďarsku, boli v roku 1944 tiež deportovaní do nacistických táborov.

Úlohy

1 Holokaust alebo šoa?

Keby ste si mali vybrať medzi týmito pojmami, ktorý by ste použili? Vysvetlite prečo.

2

Obete holokaustu žijú vo svete, v ktorom môžeme rozlíšiť tri skupiny: páchatelia, záchrancovia a nezúčastnení pozorovatelia. Všetci títo ľudia urobili vlastné rozhodnutie, či budú kolaborovať s nacistami, pomáhať obetiam alebo sa len prizerať.

a. Porozmýšľajte nad príčinami, ktoré mohli viesť niektorých ľudí ku spolupráci s nacistami.

b. Aké mohli byť dôvody, že niektorí ľudia pomáhali židom?

c. Popíšte, čo to znamená byť pozorovateľom. Uvedte nejaké príklady.



Vladimír Kuna. Evanjelický kňaz a správca sirotinca v Liptovskom Mikuláši, kde počas vojny ukrýval 36 detí židovského pôvodu, ktoré takto prežili vojnu.

Úlohy

1 Európski židia

Doplňte tieto vety:

a. Židia utiekli z Jeruzalema v roku 70 n.l., pretože _____

b. Kedysi bolo španielske mesto _____ jedným z najmodernejších v Európe. V relatívnom mieri a vzájomnej tolerancii tam žili moslimovia, kresťania a židia. To sa úplne zmenilo v roku _____ pretože _____

c. V stredoveku židia museli utiecť pred protižidovskými motivovaným násilím počas _____ Mnoho židov odišlo do _____

d. Od roku 1789 sa začalo postavenie židov v Európe pomaly meniť k lepšiemu. Prejavilo sa to _____ Na druhej strane, pre židovský tradičný život mala táto zmena aj negatívne dôsledky, pretože _____

e. Okolo roku 1900 prebehla masová emigrácia židov z východnej Európy. Obávali sa o svoj život, pretože _____ Mnohí odcestovali loďami do _____

f. Po skončení druhej svetovej vojny a obdobia holokaustu, ktorý bol tragickým vyvrcholením existencie stáročných predsudkov voči židom, mnohí preživší židia opustili Európu. Snažili sa vybudovať si svoj nový život v _____ a _____

2 Synagóga a rifle značky Levi's

Diaspora

Teória relativity

Jidiš

Rabín

Geto

Menšina

Antisemitizmus

Pogrom

Deportácia

Občianske práva

Bar micva

Sionizmus

Tóra

Šoa

Holokaust

Talmud

Obetný baránok

Synagóga

Rifle Levi's

Emancipácia

Purim

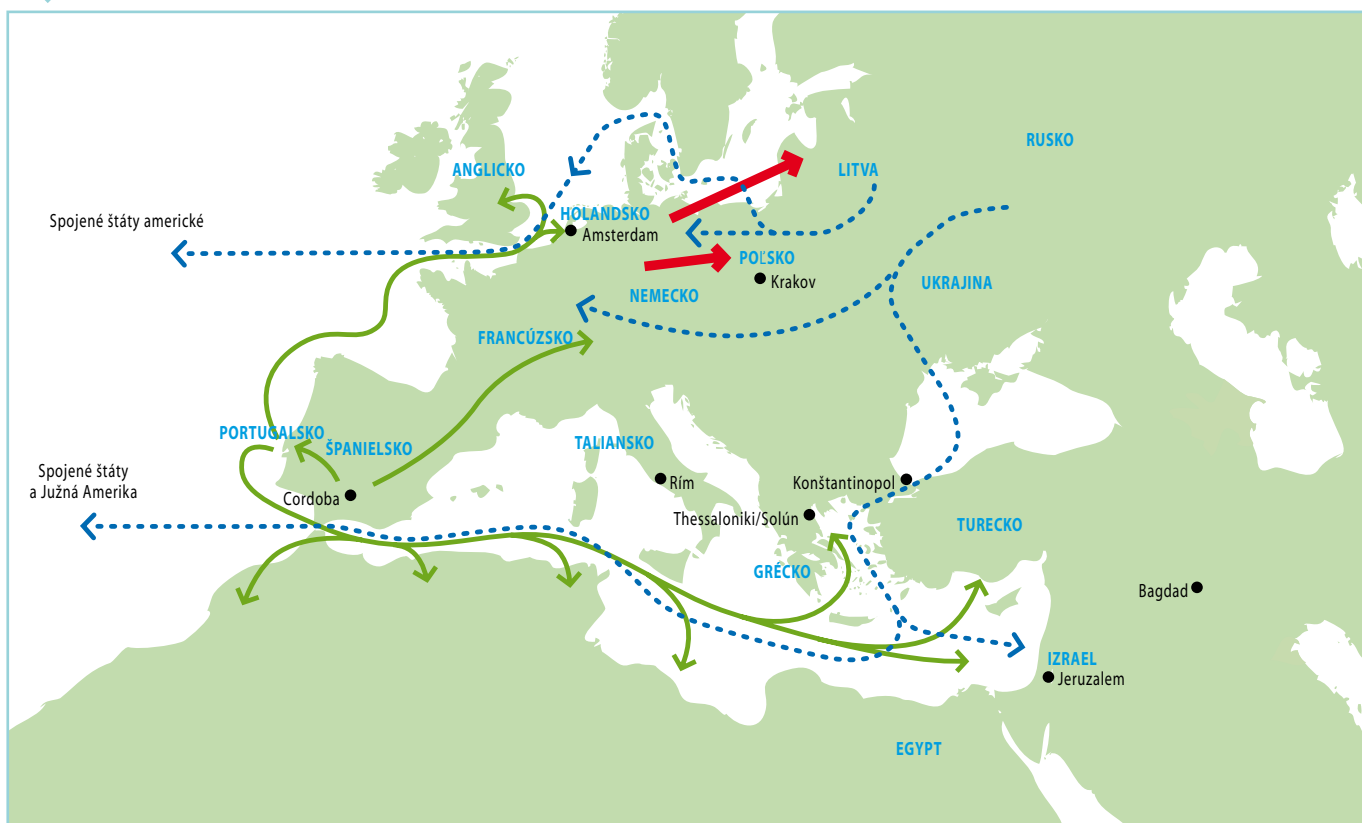
Maces

Šabat

Chanuka

a. Poznáte všetky tieto slová? Niektoré sú negatívne, napríklad keď sa týkajú diskriminácie, prenasledovania, alebo vraždenia. Niektoré sú pozitívne, napríklad tie, ktoré zahŕňajú niečo zábavné, alebo zaujímavé. Vyberte si päť kladných a päť záporných slov a napíšte ich.

b. Podčiarknite si slová, ktorým nerozumiete.





3 Anna Franková

“Po skupinkách deportujú našich židovských známych. Gestapo s nimi veru nezaobchádza v rukavičkách, jednoducho ich naloží do dobytčích vagónov a odviez do Westerborku, veľkého židovského tábora v Drenthe. Westerbork musí byť strašný. Ľudia tam vraj nedostanú takmer nič jesť ani piť. Ak je to také strašné v Holandsku, ako sa asi žije v barbarských končinách, kam ich posielajú? Domnievame sa, že väčšinu z nich zavraždia. Anglické rádio hovorí o plynových komorách, možno je to najrýchlejší spôsob ako zmrieť.”

Anna Franková si tieto slová zapísala do svojho denníka 9. októbra 1942. Rodina Frankovcov utiekla z Nemecka do Holandska v roku 1933, ale po okupácii Holandska sa dostali aj tam do nebezpečenstva. Ukrývali sa v dome v Amsterdame a Anna si svoje pocity a dojmy zapisovala do denníka, ktorý je dnes svetoznámy. Posledný zápis je z 1. augusta 1944. O tri dni neskôr boli všetci ošmi skrývajúci sa zatknutí. Anna a jej sestra Margot zahynuli na následky týfusu v koncentračnom tábore Bergen-Belsen. Jej denník bol preložený do viac ako 60 jazykov, vrátane slovenčiny. Je to príbeh o prenasledovaní židov, o smútku, ale aj o viere, nádeji a priateľstve.

Úloha

Anna Franková

Prečítajte si citát z Denníka Anny Frankovej.
Zapíšte si, čo vás najviac zaujalo.

Vzdelávacie materiály

Tento pracovný zošit je súčasťou balíčka série vzdelávacích materiálov, obsahujúcich tieto témy:

- História židov v Európe a antisemitizmus do roku 1945
- Antisemitizmus v súčasnej Európe
- Predsudky, diskriminácia, rasizmus a antisemitizmus

Tieto materiály boli upravené na používanie v mnohých partnerských krajinách a sú dostupné v ich oficiálnych jazykoch. Boli vytvorené organizáciami ODIHR a Anne Frank House, v spolupráci s odborníkmi z jednotlivých krajín.

OSCE/ODIHR

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe je bezpečnostnou organizáciou. Má 56 členských krajín z Európy, severnej Ameriky a strednej Ázie. Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva podporuje realizáciu aktivít v oblasti tolerancie, ľudských práv, demokracie a boja proti diskriminácii. Viac informácií nájdete na webstránke: www.osce.org/odihr

Dom Anny Frankovej

Dom Anny Frankovej (Anne Frank House) so sídlom v Amsterdame, je miestom, v ktorom sa ukrývala Anna Franková. Dnes je v ňom múzeum. Sú tu propagované ideály, ktorými Anna žila, a to nie len vo vtedajších, ale aj v súčasných súvislostiach.

Cieľom vzdelávacích projektov je potláčanie súčasných foriem antisemitizmu, rasizmu a xenofóbie a tiež podpora tolerancie a vzájomného rešpektu. Viac informácií nájdete na webstránke: www.annefrank.org

Nadácia Milana Šimečku

Nadácia Milana Šimečku v Bratislave je jednou z najstarších mimovládnych organizácií na Slovensku. Od svojho založenia v roku 1991 sa venuje témam ľudských práv, demokracie, či postaveniu menšín. V súčasnosti sa zaoberá multikultúrnym vzdelávaním, rómskou problematikou, výskumom holokaustu a jeho využívaním vo vzdelávaní. Webstránka: www.nadaciamilanasimecku.sk

Dokumentačné stredisko holokaustu

Cieľom Dokumentačného strediska holokaustu, založeného v roku 2005 v Bratislave, je realizácia výskumu a zhromažďovanie archívnych a iných dokumentov, súvisiacich s témou holokaustu. Taktiež sa usiluje o rozširovanie vedomostí o tomto historickom období, ako aj o židovskej menšine a jej postavení na Slovensku. Webstránka: www.holokaust.sk

Tiráž

Text: Ineke Mok, Willem-Pieter van Ledden, Karen Polak (Anne Frank House); **Slovenská adaptácia:** Jana Hradská (Nadácia Milana Šimečku); **Asistentka:** Anna Pospíšilová; **Preklad:** Jana Hradská; **Jazykové korektúry:** Peter Švatarák; **Produkcia:** Anne Frank House; **Design:** Beukers-Schomma Haarlem **Ilustrácie:** AFS/AFF, AISA, Film Australia/National Interest Program, Bruno Barbey/Magnum/HH, BnF, Bruno Press, Courtesy of the Archives/California Institute of Technology, Esperanto Society London, Rod Freedman, Ghetto Fighter's House Archive, Rolandas Gustaitas, Sjaak Henselmans, Jewish Historical Museum Amsterdam/collection J. van Velzen, Joniskis Regional Museum of History and Culture, Joke Kniesmeijer, E.M. Lilien/National Photo Collection Israel, Virginija Mackoniene/Vilnius Uzupis Gymnasium, Hansel Mieth/Getty Images, NIOD, President's Office of Lithuanian Republic, Ruud van der Rol, Paul Smid/Liberal Jewish Community Utrecht, Kestutis Simas, Sony Pictures Home Entertainment, State Archive in Cracow, Robert Szuchta, S.A. Tolstaia, Universitätsbibliothek Heidelberg, Vilna Gaon Jewish State Museum, Vilnius Yiddish Institute, Visual Presentation/Levi Strauss Company, Gabriel Weinreich, Wiener Collection/Elias Sourasky Central Library Tel Aviv University, Wiener Library London, Yad Vashem Archive, Patrick Zachmann/Magnum. Viera Kamenická (Múzeum židovskej kultúry - Slovenské národné múzeum), Ružena Kormošová, Marko Vrzgula, Slovenský národný archív v Bratislave, Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, Slovenská pošta, a.s., Múzeum Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši, Kniha: Mináč, M.; Formáčková, M.: Loterie života Nicholase Wintona. (Vyd.: W.I.P. s.r.o., Spolek přátel slovenského divadla, Spolek Nicholase Wintona, 2004, Praha, str.: 68, 97, 202.)

Snažili sme sa uviesť zoznam držiteľov práv na ilustrácie uvedené v tejto publikácii. V prípade, že Vaše fotografie tu nie sú správne uvedené, kontaktujte prosím Dom Anny Frankovej

Nicholas Winton

Nicholas Winton zachránil krátko pred vypuknutím Druhej svetovej vojny 669 detí z Československa, ktorým pomohol dostať sa do Anglicka a Švédska. Dnes jeho čin svedčí o vtedajších časoch.



Mladý Nicholas Winton s dieťaťom v náručí

Věra Gissing so svojim záchrancom



V roku 1938 Nicholas, 29-ročný londýnsky maklér, prišiel navštíviť svojho priateľa do Prahy. Ten tam pracoval pre organizáciu, usilujúcu sa zachrániť ľudí, ktorí sa ocitli na čiernej listine „Hitlerových nepriateľov“. Winton navštívil niekoľko utečeneckých táborov pri Prahe a veľmi skoro si uvedomil nebezpečenstvo, ktoré týmto ľuďom hrozilo. Túžili opustiť krajinu, avšak väčšina z demokratických krajín pred nimi zatvorila svoje brány a nebola ochotná udeliť im víza. Nicholas pochopil, že sa musí pokúsiť dostať do bezpečia aspoň ohrozené deti. Väčšina z nich bola židovského pôvodu. Rozhodol sa pre ne zaobstarať vstupné povolenia. Kontaktoval mnoho vlád, ale len Švédsko a Veľká Británia súhlasili. Zohnal financie a náhradnú rodinu pre každé dieťa. Od 14. marca do 2. septembra 1939 odišlo z Prahy do Londýna osem vlakov a malá skupinka detí odletela do Švédska.

1. septembra 1939 bol pripravený na odchod najväčší transport, ale vlak už nemohol opustiť stanicu. V ten deň Hitler vpadol do Poľska a všetky hranice, kontrolované nemeckými orgánmi, boli uzavreté. O deťoch z tohto vlaku už nikto nikdy nepočul. Nicholas musel ukončiť svoju záchrannú aktivitu. Po vojne o svojom záchrannom čine nepovedal nikomu, ani svojim najbližším. V roku 1988, o pol storočia neskôr, našla náhodou jeho žena Grete zápisník z roku 1939 so zoznamom náhradných rodín a mien detí, ktoré zachránil jej manžel. Winton trvá na tom, že to, čo urobil, nebolo ničím zvláštnym. Dodáva: „Videl som, čo sa deje a urobil som iba to, čo som mohol“. Jedna zo zachránených – Věra Gissing hovorí: „Vďačím mu za svoj život i za život mojich detí a vnúčat. Mala som šťastie, že som dostala šancu poďakovať Nicholasovi osobne. Bol to jeden z najcennejších momentov môjho života.“ Príbeh Nicholasa Wintona je námetom dokumentárneho filmu „Nicholas Winton – Sila ľudskosti“, ktorý v roku 2002 natočil režisér Matej Mináč (produkcia: Trigon Production, W.I.P a CTV). Tento film bol ocenený prestížnou cenou INTERNATIONAL EMMY AWARD.